

Pesniški Krim

Uvod napisal in pesmi v njem poslovenil Tine Debeljak.

Krim (beseda pomeni v tatarščini: stena, trdnjava, kakor meni Moskovič, Ilustrovaniy praktičeskij putevoditelj po Krimu, 1903, str. 3), polotok med Azovskim in Črnim morjem, nekdanja Tavrida, je zdaj predmet zanimanja evropskega človeka. Zato sem se odločil, da prinesem v naši reviji znano pesniško legendo s tega polotoka, romantično zgodbo o vodnjaku v Bahčisaraju, malem tatarskem mestecu sredi polotoka, kjer je bil nekdanj sedež mogočnega tatarskega hana iz rodu Džingiskana, osvajalca sveta. To pesniško zgodbo o ljubezni mogočnega mohamedanskega tatarskega hana do krščanske poljske ujetnice sta po svoje doživela na kraju samem krimska popotnika-izgnanca: ruski pesnik Aleksander Puškin, ki jo je opeval v »Bahčisarajskem vodometu« l. 1824., ter poljski pesnik Adam Mickiewicz, ki se je je dotaknil nekaj let pozneje v svojih najlepših pesmih, v »Krimskih sonetih«, izišlih v Moskvi l. 1826. Obe pesnitvi — ruska romantična pripovedka in poljski mojstrski soneti — spadata med bisere svetovnega slovstva ter sta bili že večkrat prevedeni v tuje svetovne jezike, med drugimi tudi v italijanščino.

»Bahčisarajski vodomet« je še za Puškinovega življenja prevel v verzih — iz francoščine — Cesare Boccela in izdal v Pisi l. 1841 (I quattro poemi maggiori). To je tretji italijanski prevod iz Puškina še za njegovega življenja, kar je ugotovil prof. E. Damiani proti prof. Lo Gattu, ki je menil, da je prvi prevajal iz Puškina šele po pesnikovi smrti iz l. 1856., L. Delatre prevajajoč iz ruščine v prozi pesniške povesti Puškinove »Racconti poetici«, med katerimi je tudi »Bahčisarajski vodomet«. Ta prozni prevod je v l. 1901. brez znanja ruščine prepesnil v verze G. Loria (Castaldi, Firenze). Pozneje je pesnitev prevel še prevajalec Puškinovih pravljic Federigo Verdinois l. 1923. pod naslovom »Poeti minori« v zbirki »Scrittori italiani e stranieri« pri G. Carabbi. Istega leta je prevel »Bahčisarajski vodomet« tudi pesnik in slavist Enrico Damiani in ga izdal pri založbi Valecchi v zbirki »Classici moderni« ter mu dodal tudi v prevodu Muravjevo Potovanje po Tavridi in literarne opazke. To je zadnji — peti — prevod, kakor se vidi iz italijanskega jubilejnega zbornika ob stoletnici Puškinove smrti »Alessandro Puškin nel primo centenario della morte«, Istituto per L'Europa orientale, Roma 1937/XV, iz članka prof. Damianija: Quel che c'è di Puškin e su Puškin in italiano (str. 331—347). Še posebej pa je izdal prof. Damiani istega leta »Bibliografia puškiniana in Italia« (Roma, 1937, Sumptibus M. Pinto), iz katere je bibliografsko jasno razvidna pot prevodov iz Puškina v italijanščino. Tu naj še omenim, da je »Bahčisarajski vodomet« izšel v Italiji tudi v ruščini v zbirki Tujih klasikov s komentarjem (Classici stranieri con note, Bologna, Zanichelli, 1925) pod naslovom A. Puškin e M. Lermontov, Liriche scelte, kjer je ruski tekst kot priročno učno knjigo za italijanske slaviste priredil z uvodi, akcentuacijo in opazkami prof. E. Damiani.

Tako vidimo, da je »Bahčisarajski vodomet« v italijanski književnosti izzval največji odmev, nič manjšega kakor v drugih svetovnih književnostih.

Prav tako spadajo tudi Mickiewiczovi »Krimski soneti« med najlepše njegove stvaritve, saj je dva soneta izmed 18 sprejel Ludwig Goldschneider med najlepše pesmi iz svetovnih literatur vseh časov (Die schönsten Gedichte der Weltliteratur, 1936, str. 342—3), kjer VI. in VIII. edina zastopata vso poljsko literaturo. Tudi ti soneti so bili v celoti prepesnjeni v italijanščino, in sicer jih je l. 1926. izdal prof. Damiani pri Valecchiju, Firenze (poleg drugih), v zbirki A. Mickiewicz: Canti, s predgovorom prof. R. Polaka. L. 1929. pa jih je na novo prepesnil O. Skarbek-Tłuchoński in v bibliofilski obliki izdal v Firenzi (Tyszkiewicz) pod naslovom »Sonetti di Crimea«. Prav tako kakor »Bahčisarajski vodomet« je prof. Enrico Damiani s sodelo-

vanjem Mieczysława Brahmerya med publikacijami Instituta za vzhodno Evropo v seriji gramatik, tekstov in literarnih dokumentov za italijanske slaviste dal Krimske sonete tudi v poljščini pod naslovom »Sonetti di Crimea ed altre poesie«, katere je opremil z uvodi, opombami in slovarjem.

Že samo to je dokaz, kako je tudi Italijane prevzela zgodba poetičnega Krima, kakor sta jo v svojih pesmih opevala Puškin in Mickiewicz in kakor jo hočem slovenskim bralcem predstaviti in prestaviti s pričujočim uvodom in prevodom.

Krim je zgodovinsko zelo zanimiv polotok, saj je šlo preko njega mnogo narodov in plemen ter je še danes plemensko zelo mešan. Tu so bili Skiti, Kimerijci, Tavri, po katerih je dobil v grški mitologiji ime Tavrida. Tu se je nahajal tempelj Diane Tavriške, kjer je bila svečenica Iligenija; tu se je ustavljal tudi Jazon s svojimi Argonavti na poti na Vrhniko itd. Še danes nosijo mogočna obrežna mesta, tako Hersonec, Feodozija itd., pečat ustanoviteljev Grkov, ki so se sem naseljevali že v VI. stol. pr. Kr. V XIII. stol. po Kr. so prihrumeli tja azijski narodi, Tatari, ki so se naselili bolj na celini, na obrežju pa so grški živelj začeli izpodrivati trgovski Genovčani: med Tatari in Italijani se je bila borba za prvenstvo na polotoku. Genovčani so ohranili oblast na obrežju vse do l. 1475., ko so jih Tatari izgnali s pomočjo Turkov in je Krim padel pod sultanovo vrhovno oblast. Še danes je ostalo na Krimu mnogo spomenikov italijanske kulture (vrtovi, stolpi, svetilniki, trdnjave itd.). V tem XV. stol. je tudi han Hadži Devlet Girej prenesel prestolnico iz Solgata, ki se je odslej imenoval Eski-Kerim (Stari Krim), v Bahčisaraj, malo mestece ne daleč od Sevastopola. Odslej so Tatari vladali na celem Krimu ter napadali okolišne kraje, zlasti Ukrajino, južno Rusijo, Kavkaz, pa tudi Poljsko, ki je segala tedaj do Črnega morja. Predvsem han Mengli-Girej, ki je priznal sultanovo nadoblast, je bil velik bojevnik. Prav zaradi tatarskih napadov na južno Rusijo je hotela Rusija uničiti tatarsko carstvo na Krimu ter si ga podvreči. Tako so l. 1774. po kučuk-kainardžijskem miru dobili Kerč, l. 1783 pa je z intrigami v hanskem dvorcu ter s pomočjo upogljivosti zadnjega hana Šagin Gireja razglasila 8. aprila carica Katarina II. manifest, s katerim je Krim priključila Rusiji. To je povzročilo selitev Tatarov (četrt milijona); na Krimu pa so se naselili vojaki, Nemci, Bolgari ter ruski kmetje, kar daje še danes pečat veliki plemenski različnosti tega zanimivega polotoka.

Tu se je godila skrivnost tatarskega dvorca v Bahčisaraju, ki je postala pesniški motiv največjih pesnikov, krimskih turistov.

Bahčisaraj je turško ime in pomeni »Dvorec vrtov« ter leži v ozki dolini, v skalnati tesni na sredi Krima kot 4. žel. postaja od Sevastopola. Sedaj šteje sicer nekaj tisoč prebivalcev, izmed katerih je štiri petine tatarskega porekla. Mesto ima izrazit vzhodnjaški mohamedanski značaj, saj je v njej polno manjših in večjih mošej. Prava zgodovinska zanimivost pa je stari dvorec krimskih hanov, vladarjev. Sezidal ga je l. 1518. Obdul Sahel Girej, pa je v l. 1736. že bil razvaljen, pozneje pa večkrat obnovljen in deloma spremenjen v moderni katarinski slog. Leži sredi pokrajine, ki je prav v tej okolici znana po svojih vinogradih in krasnih vrtovih, prilepljenih v obliki teras na pobočja hribov in okoliških gorá, izmed katerih je najvišja gora Čatirdah, ki se vidi od daleč.

Skrivnost tega hanskega dvorca je opisal in na legendo opozoril prvi Puškinov sodobnik in prijatelj I. M. Muravjev-Apostol v »Popotovanju po Tavridi«. Ta opis je Puškin bral, preden je šel sam na Krim, ter ga je v odlomku objavil na koncu svoje pesnitve kot zgodovinsko gradivo svojega pesniškega dela. Tako naj ga v tem izpisu podamo tudi mi (po A. Puškin: Sočinenija, 1936, izd. B. Tomaševskega. To komentirano izdajo sem uporabljal tudi sicer pri uvodu in prevodu poleg druge državne jubilejne kritične izdaje: A. Puškin, Sočinenija v III. tomah, 1937).

Izpis iz potovanja po Tavridi I. M. Muravjeva-Apostola

Ko sem včeraj zvečer prispel v Bahčisaraj in se spustil v kotlino, v kateri leži, sem pri svetlobi mogel iti samo še skozi dolgo ulico, ki vodi k Hansaraju (to je Hanskemu dvorcu) na vzhodnem koncu mesta. Sonca že davno ni bilo več videti za gorami, in mrak se je že spuščal, ko sem prestopil prag na prvo dvorišče saraja. Ni mi biló, da bi begal po podstrešnih sobah in dvoriščih taviške Alhambre; kolikor manj vidni so postajali predmeti, toliko živeje je delovala igra moje domišljije, napolnjene z mavričnimi cvetovi vzhodne poezije.

In zdaj te popeljem, prijatelj moj, ne iz sob, temveč tako, kakor je treba, od zunanjih vrat, skozi katera sem prišel z ulice, po mostu čez ozko Umazano reko — Suruk-su. Ko stopiš skozi vrata, si na prvem dvorišču, na prostranem paralelogramu, mala stranica ravno nasproti vhodu meji že na vrtno teraso; večji dve stranici sta zazidani na levi z mošejo in gospodarskimi poslopji, na desni pa z dvorcem, sestoječim iz več sosednjih zgradb različne velikosti. Ko na tej desni strani stopiš skozi vrata pod stavbo, prideš na notranje dvorišče, kjer naletiš na levo roko na železna vrata, lepo okrašena po arabskem okusu z dvoglavi orlom nad sabo, ki stoji tam, kjer je nekda stal mohamedanski polumesec.

Ko prestopiš prag, vidiš v prostranih dvoranah z marmornim tlakom na desno stopnišče, ki vodi na vrh palače. Toda najprej se ustaviva v dvoranah in pogledja dva prekrasna vodometi, ki neprestano lijeta vodo iz stene v marmorne čaše: prvi nasproti vratom, drugi na levo.

Da ne pozabim ničesar omeniti v tem spodnjem delu, omenjam široki hodnik od levega kota stene nasproti vhodu, ki vodi naravnost v domačo hansko molilnico (svetišče), nad vrati katere je napisano:

»Selamid Girej han, sin Hadži-Selim-Gireja hana.*

Druga vrata istega hodnika na levo vodijo v večjo sobano, kjer so zavešene preproge krog in krog zidu do polovice sobe z marmornim vodometom na sredi. To prelepo zaklonišče sem ogledoval v znojnem času, ko so se od žara blestele gore, ki obkrožajo Bahčisaraj. Tretja vrata pa vodijo v hanski »divan«, to je v sobe, kjer se je sestajal vladarski svet; vanj je vhod tudi s sprednje, zunanje strani večjega dvorišča.

Ko ti opisujem eno izmed dvoran vrhnjega stanovanja, boš imel pojem o vseh drugih, ki se razlikujejo med sabo samo po bolj ali manj okrašenih zidovih. Kakor pročelje stavbe ni gladko, temveč polno pomolov, je treba tudi najprej omeniti, da so glavne dvorane osvetljene od treh strani, to je od vseh onih sten, ki izstopajo iz fasade in so zelo tesno druga ob drugi. Drugega vhoda v dvorano ni kakor ena stranska, komaj zaznavna vrata med stebrički arabskega okusa, ob temni steni, med katerimi se nahajajo tudi prav tako komaj vidne omare. Nad njimi (v boljših dvoranah!) so stekla znotraj in zunaj sobe do stropa, med katerimi stoje modelirani okraski kakor čaše s plodi, s cvetovi, ali drevesca z nagačenimi različnimi pticami. Strop je prav tako kakor temna stena mizarsko delo ter poln okraskov: tam tenka, pozlačena košarica, viseča s položčenega stropa, polna krasnega cvetja. Na polju sem videl meni že iz Španije znane »estere«, to je rogoznice, vseskozi okusno prepletene iz trstike, rodu »genista«, ki se uporabljajo namesto preprog na opečnih in kamnitih poljih. Da bi zasenčili močno luč v sobi, osvetljeni od vseh strani, služijo razen okenskih podbojev tudi s cvetlicami in raznimi vzorci poslikana stekla, priljubljen okras viteških gradov, ki so ga brez dvoma prevzeli Evropci od vzhodnih narodov za časa križarskih vojsk. Če si na koncu vsega tega, kar sem tu povedal, zdaj misliš »divan«, to je blazine iz svilnatih tkanin, ki leže okrog vseh sten razen temne, boš dobil pojem o boljših dvoranah dvorca, razen treh ali štirih, ki so jih predelali za carico Katarino II.

* Vladal v l. 1587—1610.

po evropskem okusu, z visokimi naslanjači, stolci in mizami. Ta zadnja pre-delava je posebno značilna za nas kristjane, kajti v vseh deželah, kjer se pridiguje koran, uporabljajo pravoverni namesto miz nizke okrogle klopce, na katere postavljajo pladnje in jedo z njih sedé na svojih prekrizanih nogah.

Zdaj si prav lahko misliš, da se ob strani te stavbe nahaja harem, ki je vsem nepristopen razen hanu, za katerega edinega je napravljena zveza po hodniku v dvorec. Ta del je zdaj bolj kot vse drugo v razpadanju. Razne hišice, kjer so se nekoč žrtve ljubezni, ali bolje povedano, ljubezenske strasti, mučile v sužnosti, predstavljajo sedaj mučno podobo razvalin: odpadajoči stropi, prelomljena polja. Čas je razrušil tem ženam verige; pa kaj jim to zdaj koristi, ko je ujetnicam ta čas, določen z rokom, potekel brez utehe, v suženjskem uganjanju enemu, ne po srcu izbranemu drugu, temveč strogemu vladarju! — Na koncu tega harema stoji na večjem holmcu visoka, šestogalna stavba, z rešetkami namesto oken, iz katerih so, kakor pravijo, hanske žene nevidne gledale na igre, na prihode poslancev in druge take dogodke. Drugi pa zopet pravijo, da je imel han veliko veselje s fazani in jih je kazal svojim ljubicam. To poslednje je zato toliko verjetneje, ker je petelin s svojo družino edinstvena podoba iz narave, katerega more soprog-musliman kazati svojim sužnjam v opravičenje mnogoženstva. — Med to na pol segnijo pristavo in dvorano v nižjem delu z marmornim vodomatom, o kateri sem govoril, je prekrasen vrt, cvetličnjak, kjer so mirte in vrtnice mogle včasih navdihovati pesmi tavriškemu Anakreontu.

No, čas je že, da pustiva te srce stiskajoče spomine suženjstva in greva dihat na čisti zrak. Glej, nasproti večjim vratom na koncu dvora, naslanjajočega se na hrib, so terase na štiri vzpetine, na katerih rasto plodonosna drevesa, grozdje na brajdah in se lijo prozorni studenci preko ene vzpetine na drugo v kamnitne bazene. Morda so nekoč zidarji carskih dvorcev primerjali Gireje z babilonskimi vladarji, pa so tudi njegove terase primerjali z babilonskimi visečimi Semiramidnimi vrtovi! No, sedaj pa krmsko čudo kaže videz zapuščenosti tako kakor vsi spomeniki v Vavridi. Bolj kot kaj drugega je žal dragocenega tukajšnjega zaklada — vode: mnogo žlebov je že zasutih in nekateri izviri so že povsem izginili.

Za mošejo zunaj dvorišča je pokopališče hanov in sultanov vladajočega roda Girejev. Njihov prah počiva pod belimi marmornimi grobnicami, zasenčenimi z visokimi topoli, orehi in murvami. Tu leže Mengli in njegov oče, ustanovitelj mogočnega krmskega cesarstva. Vsi spomeniki so pokriti z napisi.

Preden pa zapustiva ta kraj neprebudnega sna, ti pokažem od tod na holm, na levo od vrhnje vrtné terase, na katerem stoji lepa stavba z okroglo kupolo: mavzolej prekrasne Gruzinke, žene hana Kerim-Gireja. Nova Zaira je z močjo svojih prelesti poveljevala onemu, kateremu se je vse tu pokoravalo; toda ne za dolgo: uvenel je rajski cvet v samem jutru svojega življenja in neutešni Kerim je zgradil svoji ljubezni ta spomenik, da bi hodil k njej vsak dan in bi se tolažil s solzami nad prahom nepozabljene. Jaz sam sem se hotel pokloniti grobu te lepote, toda ni več dobrega dohoda do nje; vrata so na gluho zaprta. Precej tuje mi je mnenje, ki ga pa vsi tukajšnji prebivalci vzdržujejo, da je bila namreč ta ljubica Poljakinja, imenoma neka knežnja Potocka, katero da je omenjeni Kerim Girej zaplenil v boju. Kolikor tudi sem se prepiral z njimi, jih nisem prepričal, da to poročilo nima zgodovinske podlage, kajti v drugi polovici XVIII. veka ni bilo lahko Tatarjem loviti Poljakinj; vsi dokazi so ostali brez uspeha; oni so trdno trdili eno in isto: lepota je bila Poljakinja. Nisem našel drugega vzroka za njihovo trdoglavost kakor to, kar je že sprejeto in opravičeno: da je ženska lepota, tako pravijo, posebna lastnost rodbine grofov Potockih...

Tako pravi ta dokument, ki je bil eden glavnih navdihov za Puškinovo pesnitev. Še bolj pa je vplivalo nanj osebno doživetje Bahčisarajskih razvalin.

Puškin v Bahčisaraju.

Puškin je sredi aprila l. 1820. prišel v policijsko zasliševanje zaradi nekaterih političnih pesmi (med njimi Čaadajev, Vas, Noel itd.; glej: Puškin: Pesmi, v prevodu Mile Klopčiča v Ljubljani, 1937) ter bi moral biti preganjan v Solovecki samostan. Njegovim prijateljem pa je uspelo, da je bil poslan na jug 6. maja 1820 ter je prispel v Jekaterinoslav, sedaj Dnjepropetrovsk, in nastopil službo pri generalu Inzovu. Znan pa je bil že od prej s sinom generala Rajevskega Nikolajem, ki je bil tudi prijatelj »dekabristov«. Ker je prispel Puškin bolan, ga je general Rajeovski vzel s svojo družino (dva sina — Nikolaj in Aleksander, Puškinov »demon« ter dve hčerki — Sofija in Marija) na potovanje na Kavkaz takoj deset dni po prihodu na jug. Na Kavkazu v Pjati-gorskem je Puškin preživel v tej družbi dva meseca (od 5. junija do 5. avgusta), nato pa je z Rajevskim krenil na Krim, kjer je njihov sorodnik Borozdin imel v Kučuk-Lambate posestvo. Pot jih je peljala v Taman, od tam pa po ladji v Kerč in po suhem v Feodozijo. Nato pa po morju mimo Alušte do Kučuk-Lambata. Ker pa tu ni bilo nič pripravljenega zanje, so se preselili v Gurzuf (ali kakor piše Puškin: Jurzuf) malo niže proti Jalti.

Na tej morski poti je v noči od 17. na 18. avgust napisal svojo prelepo pesem o morju, ki se začinja s stihom:

Že dneva svetla zarja je ugasnila;
večerni mrak je pal na sinjo morsko plan.
Šumite, le šumite jader krila!
Valuj pod mano burni, temni ocean!

(Pesem je v pol slovenskih pol ruskih izrazih poslovenil v Ruski antologiji J. Mencinger pod naslovom: Ugaslo dneva je svetilo, in refrenom: — oj šumi, šumi voljno mi vetrilo!)

Tu v Gurzufu na Krimu, kjer še sedaj kažejo cipreso, kjer je pisal verze, se je Rajevskim pridružila še gospa Rajevska z dvema drugima hčerkama; v tej družbi je preživel najlepši čas trgatve (od 18. avgusta do 15. septembra), ki ga je izrazil v kratki pesmici:

Ne bom o rožah pel, ki mlade
uvele so, ko vesne ni:
jaz ljubim tudi vinograde
in grozd, ko v trtah dozori,
doline moje kras podgorni,
slast mojih predjesenskih dni,
podolgovati in prozorni
kot deklice prsti mladí.

Tu v Gurzufu je živel tri tedne ter se tedaj po posredovanju N. Rajevskega prvič seznanil z Byronom ter Chenierom. Byronove povesti v verzih, ki govore o sredozemskih lepotah Italije in Grčije, so bile, kar se tiče pokrajinskih slik, popolnoma v skladju z obrežjem Krima; Byronovi eksotični motivi pa so dobili dober temelj v Puškinu z doživetji Kavkaza in krimskih Tatarjev, še zelo malo »okuženih« z evropsko civilizacijo, ki jo je romantika zavračala. Prav tako je tudi Chenierova elegija z antičnimi grškimi motivi vplivala na Puškinovo kratko poezijo, ki je v pesmih tega časa precej antično navdihnjena. Tako je na pesmice teh dni vplival Chenier, na romantične pesniške povesti pa Byron, kar je bila tedaj velika novost za rusko književnost.

Po tritedenskem oddihu ob morju je general Rajeovski vzel sina Nikolaja in Puškina ter z njima odjahal na konjih ob morskem bregu mimo Kikeneisa do samostana sv. Georgija, kjer so baje ostanki razvaline starega antičnega svetišča boginje Diane. To svetišče je znano iz grške mitologije, še bolj iz Evripidove in Goethejeve drame »Ifigenije v Tavridi«, ki ju je Puškin poznal.

in visoko cenil. Tu so ga »obiskale rime« ter je s tega mesta napisal pesniško poslanico svojemu prijatelju Čaadajevu, kakor jo je že prej nekoč (glej Klopčičevo antologijo str. 22), ki pa je z naslednjo pesmijo v neposredni zvezi ter jo prevajamo zato, da vidimo, kako je Puškin reagiral na svetovno znano antično povest:

Zakaj tu dvom? Vérujem v trditev,
da tukaj stal je hram grozán,
kjer bil bogovom žrtvovan
krvi je žejnim mnog v daritev;
tu je pomirjeno biló
zločinstvo grozne Evmeníde,
ko tu prerokinja Tavríde
na brata dala je rokó.
Na grušču tem triumf slavila
je sveta vez prijateljstva,
velikih duš zavest boštvá
sé s tem lahko je ponosila...

.....
Čaadajev, pomniš pismo davno?
Ni gnal takrat me mladi sen
zapisat naju imeni slavno
v drugačen kamen razvaljèn?
Viharji utihnili so jezni —
zdaj mirno, tiho je srce,
in ginjeno klešó roke
v ta krš tovariške ljubezni
spet družno najino ime.

Tako se odreka Puškin revolucionarstvu prejšnjega pisma ter visoko podčrtava zvesto in trdno prijateljstvo, kot je vezalo Oresta in Pilada v davni preteklosti in kar je rešilo oba.

Tu so krenili proti notranjosti ter ne daleč od Sevastopola zavili k Bahčisaraju, od tod pa proti Simferopolu, kjer se je Puškin poslovil od generala Rajevskega in se napotil v besarabski Kišinjev. Tja je namreč medtem premestil general Inzov, njegov šef, svoj urad, v katerega je bil Puškin dodeljen v službo kot politični izgnanec. 27. septembra je že bil v na pol romunskem Kišinjevu, s čimer je bilo njegovo bivanje na Krimu zaključeno.

To potovanje na Krimu je Puškin opisal s svojimi čustvenimi opazkami prijatelju Delvigu v pismu, ki je bilo kmalu nato (1826) priobčeno v almanahu Severni cveti. Podajamo ga v odlomku:

»Iz Azije smo prišli v Evropo z ladjo. Jaz sem se tedaj napotil k tako imenovani Mitridatovi grobnici (razvalini nekakšnega stolpa); tam sem utrgal cvet za spomin in drugi dan izginil brez vsakega obžalovanja. Razvaline Tantikapeje niso nič bolj vplivale na mojo domišljijo. Videl sem tu sledi ulic, polzarastli rov, stare opeke in podobnih stvari več. Iz Feodozije do samega Jurzufa sem se vozil po morju. Vso noč nisem spal. Meseca ni bilo. Zvezde so svetile. Pred mano v oblakih so se dvigale južne gore. »Glej, tam je Četirdag!« mi je rekel kapitan. Nisem ga razložil, pa tudi nič ne izpraševal po njem. Pred svitom sem zaspal. Medtem pa se je ladja ustavila ob pogledu na Jurzuf. Ko sem se prebudil, sem zagledal omamljivo podobo: gore so sijale v raznih barvah kot v cvetovih; ploske strehe tatarskih hiš so se kazale iz dalje v rojih, prilepljenih h goram; topoli so se kot zeleni stebri dvigali iznad njih; z desne ogromni Aju-dag... vse okrog pa sinje, čisto nebo in svetlo morje, bleščava in južni zrak...

V Jurzufu sem živel kot otrok, kopal sem se v morju in za obed zobal grozdje; tedaj sem se navadil na južno prirodo in jo užival z vsem ravnodušjem

in brezskrbnostjo napolitanskega Lazzaronija. Strašno rad sem ponoči, ko sem se prebudil, poslušal šum morja in sem mu prisluškoval cele ure. Nekaj korakov od doma je kipela v nebo mlada cipresa; vsako jutro sem jo obiskoval in se privezoval nanjo s čustvom, podobno tovarištvu. To pa je tudi vse, kar mi je od mojega bivanja v Jurzufu ostalo v spominu.

Obšel sem južni breg in potovanje Muravjeva je oživilo v meni mnogo spominov; toda njegov strašni prehod k skalam Kikeneza ni zapustil v mojem spominu niti najmanjših sledov. Po gornjih strminah smo šli peš, držeč se za rep naših tatarskih konjičev. To me je nenavadno zabavalo in se mi zdelo kakor kakšen skrivnosten vzhodnjaški obred. Tako smo prejahali gore in prvi predmet, ki me je pozdravil, je bila breza, severna breza! Srce moje je zajela bol: začel sem že žalovati za milim jugom, čeprav sem še vedno bil v Tavridi in sem še vedno gledal topole in vinorodne loze... Georgijevski manastir in njegova kruta strmina k morju sta v meni zapustila silen vtis. Tu sem tudi videl bajeslovne razvaline Dianinega svetišča. Videti je, da so mi mitološka sporočila ostala bolj v spominu kakor zgodovinska; po dolgem času so me tu obiskale rime.

V Bahčisaraj sem prispel bolan. Že prej sem slišal o svojskem spomeniku zaljubljenega hana. K... mi ga je na pesniški način opisovala in ga imenovala *La fontaine des Larmes* (Vodomet solzá). Stopil sem v дворец in videl ta zgodovinski vodomet: iz zarjavele železne cevi je po kapljah kapljala voda. Obšel sem дворец z večjo boljo zaradi zanemarjenosti, v kateri je ginil, pa tudi zaradi polevropske predelave nekaterih soban. N. N. me je ponoči nasiloma odpeljal po trhljih stopnicah k razvalini harema in na hansko pokopališče.

...no, utrip ta tih
biló ni, kar me je polnilo —

temveč mrzlica, ki me je stresla...

Kar se tiče spomenika hanske ljubice, o kateri govori Muravjev, nisem spraševal o njem, ko sem pisal svojo pesnitev, s čimer bi se seveda s pridom lahko okoristil.«

Tako je Puškin prišel v Bahčisaraj bolan ter vtis hanskega dvorca nanj ni mogel biti tako silen, kakor bi se zdelo. Šele pozneje pod vplivom čtiva Byrona in ljubezenskega čustva se mu je vse doživetje Krima strnilo v ta poem, ki ga je večkrat snoval, pa šele v končni obliki strnil »ob vodnjaku solza«. Tako je že v koncu l. 1821., ko je končal »Kavkaškega ujetnika«, snoval, kako bi isti romantični motiv prenesel na krimsko poprišče, pa je tak začetek uničil razen — majhnega odlomka o dveh bratih. Pozneje je nameraval vsa krimska doživetja opevati v pesnitvi z naslovom »Tavrida«, pa ni izpeljal načrta. Nato je začel pesniti pričujočo pesnitev, ki pa jo je prvotno naslovil »Harem«; šele nato jo je prekrstil v »Bahčisarajski vodomet« ter končal l. 1823. Že iz tega se vidi, da osebni vtis ob vodnjaku ni bil tako silen, temveč se je romantika mohamedanskih pesnitev Byronovih izoblikovala v snov s tem vodometom v središču.

Izšla pa je pesnitev prvič 10. marca 1824. l. in potem še dvakrat v Puškinovem življenju: ilustrirana izdaja v decembru 1827. l. ter tretja v aprilu 1830. l. Ob svojem izidu je imela pesnitev ogromen uspeh, bila je pravi literarni dogodek, novost, vdor byronizma v rusko književnost, ter se je kritika navduševala nad njo, občinstvo pa jo je z naslado bralo. Danes gledamo na pesnitev kot na najbolj romantično Puškinovo delo, ko je bil najdlje od življenjskega realizma, ki pa je pomenilo višek njegove krimske poezije, slavospev lepote in običajev kraja, ki nas danes zopet zanima vse, je pa tudi najbolj lirična pesnitev izmed njegovih drugih »južnih poem«, ki predstavljajo mlado Puškinovo byronistično dobo in so po vrsti: Kavkaški ujetnik (1821), Bratje razbojniki (1822), Bahčisarajski vodomet (1824) in Cigani (1824).

»Bahčisarajski vodomet« se nam danes kaže kot intimna lirična izpoved mladega pesnika in njegove krimske ljubezni. Sam je pisal bratu: »Mnogo mest se nanaša na neko žensko, v katero sem bil jaz dolgo časa in zelo neumno zaljubljen.« Ta »ženska« je bila ena izmed Rajevskega sester, verjetno mlada Marija. Res je, da se nam ni ohranil ves intimni lirični tekst pesnitve, ki se sedaj pojavi samo na koncu v verzih: »Se pomnim njen obraz premili...« Puškin se je zelo oprezno izogibal vsakih življenjepisnih pojasnenj v pesmih, zato je iz pesnitve — po njegovih besedah —: »izpustil vso ljubezensko vročico«. Nekaj se je nam utegne razodeti iz naslednjega: Leta 1824. je poslal P. lepo cheniersko elegijo iz l. 1820. s krimskim motivom, ki je imela prvotni naslov »Tavriška zvezda«, uredniku Bestuževu s pripombo, naj ne tiska pesmi, ker da je preveč intimna. Izšla pa je kmalu nato brez naslova in se glasi:

Oblakov bežnih vrsta čez nebo hiti...
Zvezda večernica! Otožna zvezda ti!
Tvoj blede sij posrebril vele je ravnine
in sanjajoč zaliv in črnih skal pečine.
Jaz ljubim svit tvoj slabi iz neba višin,
ker v srcu vznbuja davni, speči mi spomin:

še dobro pomnim vzhod tvoj, nočno ti svetilo,
nad mirno pokrajino, kjer srcu vse je milo,
kjer vitki tópoli strme iz dolin v nebesa,
kjer dremlje mirta nežna in temna cipresa
in kjer šume valovi krimski sladkobolno —

tam sem nekoč v gorah — z glavó ljubezni polno —
zamišljeno brezdelje po bregovih pasel,
ko se nad hišami je nočni mrak razrasel

in mlada deklica v megli te je iskala,
z imenom svojim te družico imenovala...

Ko je Puškin videl to pesem tiskano, se je pritožil Bestuževu (pismo 12. jan. 1824): »Tiskal si mi prav te verze, za katere ravno sem te prosil (da jih ne tiskaš); ne veš, kako zelo mi je hudo... Boli me, ko vidim, da se z mano postopa kakor z umrlim, ne upoštevajoč ne moje volje ne bedne lastnine...« Ko pa je kmalu nato Bulgarin natisnil tudi odlomke iz drugega pisma Puškinovega, v katerem Puškin govori o Bahčisarajskem vodometu, da je »suvereno prevajal v stihe pripovedovanje neke mlade žene,« je odgovoril Bestuževu (29. junija 1824) z razdraženim pismom, ki nam razodeva globlji smisel te pesnitve: »Meni se je prigodilo, da sem se zaljubil brez pameti. V takem primeru jaz potem pišem elegije... Toda ti si me osramotil v najnovejši Zvezdi, ko si mi natisnil tri zadnje vrstice moje elegije; vrag me je zmotil, da sem k članku o Bahčisarajskem vodometu napisal nekaj teh čustvenih vrstic in omenil tam tudi svojo elegično lepotico. Predstavi si moj obup, ko sem jih videl natiskane... Kako naj ona ve, da je jaz nisem imenoval, da je pismo odprl in tiskal Bulgarin, da je bila prekleta elegija poslana tebi vrag ve od koga, in da nihče ni kriv? Priznavam, eno samo misel te deklice cenim više kakor mnenje vseh žurnalov na svetu in vse naše publike. V glavi se mi kar vrti...« Do sedaj še ni popolnoma točno dognano, o kom tu govori Puškin, toda verjetno je, da o eni Rajevskih hčerá, in to o Mariji... Tako bi bila Marija Rajevska tista, ki je Puškinu pripovedovala snov Bahčisarajskega vodnjaka, še preden ga je Puškin videl, ter je tudi ona bila tista, ki je s svojo ljubeznijo navdihnila pesnika k tej pesnitvi, katera je imela v zasnovi in

prvotni izvedbi gotovo več osebnih čustvenih poudarkov. (O tem govori podrobneje S. Bondi v jubilejni državni izdaji Puškinovih spisov: A. Puškin: Sočinenija v treh tomah, in sicer v II. delu, 666—668, kar mi je služilo za oporo.) Tako pa je ostal ta poudarek samo v koncu pesnitve ter v lepem, skoraj že spečem spominu na lepe krimske večere. Toda verjetno je, da bi hotel tudi vso pesem posvetiti svoji krimski tajni ljubezni, katero pa bi hotel na vsak način ohraniti skrito, kakor je videti iz omenjenih pritožb; zato je posvetilo napisal njenemu bratu Nikolaju (N. N. R.), kar je ostalo na več lističih samo skicirano in se je dalo razbrati šele v zadnjem času iz rokopisov v nekako naslednjo misel:

Izpolnil sem ti željo vročo —
začenjam obljubljene vrsté.
Ko mi povedali ljudje
so prvič zgodbo pričujočo,
sem v žalost pal; objestni um
pomračil se je nehoté mi;
a kmalu svetlih orgij šum
je razveselil spet srce mi.
Res lahek, hiter dvig in živ!
Kako je vtis moj bil menljiv,
razpoloženja bežna moja:
navdušenju je — bol sledil,
potrnosti — izbruh opoja.

To posvetilo, ki je napravljeno po več variantah, je P. v rokopisu postavil zdaj na začetek, zdaj na konec, v tisku pa ga je popolnoma izpustil. Napisal pa ga je gotovo takoj v začetku, ko je začel »pisati to povest«, katere snov je poleg prej imenovanega potopisa dobil iz ust mlade Marije Rajevske, ki mu je po obisku »vodometa solza« navdihnila tudi vso tisto ljubezensko melanholijo in posodila tudi ime čisti, dekliški junakinji...

Ko pa je pesnitev imel že končano, je posvetil v skupini krimskih pesmi še posebno pesem obisku Bahčisarajskega vodnjaka, kjer zgodbe Marije in Zareme ne postavlja več v realnost, temveč jo smatra za privid svojega sna:

Vodnjak ljubezni, živ vodnjak!
Dve roži vplel sem Tebi v venec:
tvoj glasni govor mi je drag
in pesniških solzá studenec.

Vodnjak ljubezni, bôli vodnjak,
vprašaje uprl sem v té poglede:
prebral sem stare slave znak,
a o Mariji — ni besede...

Svoj žar srebrni name sij,
pokropi z roso me krepčalno!
Ah, vir poživljajoči, lij!
Žubôri zgodbo svojo davno!

In haremski polsij-poltnâ?
Pozabljena — podrt že zid je.
Zarema in Marija sta
bilâ mar srečno le prividje?

Mordâ le sanja domišljije
mi risala v megleno dalj
minutne, hipne je vizíje,
nejasni duše ideal?

Tako je nastala Puškinova pesnitev Bahčisarajski vodometa (Bahčisarajskij fontan), ki je najpristnejše delo njegove »južne« romantike, najčistejše rusko byronstvo in kaže slikovito podobo iz hanskega harema. Pesnitev nam kaže tri svetove: tatarskega tirana, zavojevalca narodov, strastno eksotično kavkaško Gruzinko, ki ji je smisel življenja čutna erotika in strast,

ter krščansko poljsko kneginjo-ujetnico, ki tudi v haremu živi čistemu devištvu, kakor ga časti v Mariji. In prav s to svojo čistostjo navdaja s pravo, očistujočo ljubeznijo krutega hana, ki odslej ni več krvolok: le še nad morilko Gurzinko se maščuje, potem pa pusti v nemar svoj harem in živi spominu lepe kristjane, ki ima nekaj črt z našo — Bogumilo, spreobrnjevalko burnih src, pa tudi Miklovo Zalo, našo slovensko lepo sužnjo v sultanskem haremu...

V teh liričnih opisih hanskega dvorca, krimske noči in krimskega obrežja je Puškin dosegel visoko dovršenost. Po zvočnosti in muzikalnosti pa je presegel gotovo vse, kar je dotlej napisal. Znano pa je, da on sam ni tako zelo cenil te pesnitve kakor občinstvo in kritika, ki je bila navdušena; verjetno zato, ker se je preveč naslonil na Byrona ter je pokazal premalo izvirnosti. Snov je namreč vplivana po Byronovi pesnitvi: Gjaur, ki opisuje podobno haremsko življenje. Tu kakor tam je glavni motiv »greh« proti množčenstvu, proti haremski navadi, namreč ljubezen do — ene ženske. Pri Byronu ta haremski red prekrši tujec, gjaur, tu pa han sam, Girej, katerega srce prevzame krščanska ujetnica, da pusti vse druge ženske v nemar. Iz tega sledi ljubosumnost, maščevanje in zločin kakor pri Byronu. Sam je zapisal: »Bahčisarajski vodomet je slabši od Kavkaškega ujetnika« ter je prav tako kakor oni odmev branja Byrona, za katerim sem tedaj kar norel. Prizor Zareme in Marije ima dramatično vrednost. Zdi se, da nje niso kritizirali. Toda A. Ravevskij (Puškinov »demon«!) se je hihetal pri naslednjih verzih:

Ko sekal glave je z roko,
zamah mu v zraku obvisi itd.

Mladi pisatelji si sploh ne znajo predstavljati fizičnih posledic strasti. Njihovi junaki se samo treso, divje hohotajo, škripljejo z zobmi in podobno. Vse to je smešno kakor melodrama.

Takega melodramatskega ima ta najbolj romantična pesnitev mladega Puškina več. Kmalu pa se je te romantike otresel in, ko je odšel z juga v Mihajlovsko na posestvo svojega očeta, kateremu je bil poslan še vedno pod policijskim nadzorstvom, je že drugače gledal na življenje, vse bolj realno kakor za časa svojega bivanja na Krimu.

Tedaj (1829) je zaključeval slavno epično pesnitev »Jevgenija Onjegina«, katerega potovanja po jugu imajo velik avtobiografski značaj; tu opisuje tudi svoje tedanje razpoloženje na Krimu, obenem pa tudi že kritiko tega in takega gledanja na življenje, kakor ga je pokazal v »Bahčisarajskem vodometu«. Takole opiše Krim (citiram prevod prof. Prijatelja):

Krasna obrežja ste Tavríde,
ko človek z ladje gleda vas
v svetlobi jutranje Kipride,
kot sem vas videl v prvič jaz:
zrl vas v zakonski sem krasoti:
v nebes sinjini in čistoti
žarele vaših gor čeri,
drevesa, doli so, vasi
kot vzorec pred menoj razviti.
In med Tatarjev kočami,
kak vrela kri je vroča mi!
In v kaki tugi čudoviti
postalo prsim je tesnó!
A, muza, zabi prošlost to!

Vsem čustvom, ki takrat so bila
mi v prsih — zdaj sem izgubil sled:
minila so, se spremenila...

Mir vam, nemiri prošlih let!
 Takrat brez vas bi bil najtežje:
 puščave, biserno obrežje
 in šum morja in prsi skal,
 ponosne deve ideal,
 neznane muke in brezdanje...
 A drugi časi, drugi sni;
 vmirile moje vigredi
 ste se, visokoletne sanje,
 in v svoj poetični bokal
 vode sem mnogo pridodal.

Zdaj se mudim ob drugih slikah:
 peščen hrib ljubim, v solnce vprt,
 in bajtico ob jerebikah,
 polomljen plot in leso v vrt,
 na nebu sivkaste oblake,
 pred skednjem slamo vrh navlake
 in ribnik v senci gostih iv
 ter mladih rac razgovor živ;
 sedaj me balalajka ginja,
 pijani ples me veseli
 pred pragom krčme sred vasi.
 Moj ideal je — gospodinja,
 v pokoj vesla želj mojih čoln
 in k loncu, ki je — juhe poln.

Zavil v deževnih dnevih včasi
 sem rad v živinski hlev zares...
 Fej, kakšna proza tu se kvasi,
 holandske šole pestra zmes!
 Sem bil li takšen v svojem cveti?
 »Bahčisarajski vodomēt«, ti
 povej, če takšne misli v um
 mi vlival je tvoj večni šum,
 ko sem Zaremo v mislih gledal,
 zroč vate nem, zavarovan,
 sred bajnih, praznih teh dvoran!?...
 (1829).

Tako se je odrekal tej zgodnji krimski romantiki v času, ko je hodil med narod poslušat drugačno folklorno romantiko narodne ruske pravljice ter tovarišil stari svoji pesterni Arini Rodionovi, ki mu jih je pravila. Bil je že na tem, da prime za pero in napiše (1830) ciklus svojih realističnih pravljič, tiste, ki jih ima namen izdati v mojem prevodu letos »Slovenčeva knjižnica«...

Mickiewicz v Bahčisaraju.

Tu pel navdihnjeni Mickiewicz
 je sredi skalnatih brežin,
 na Litvo vznemirjajoč spomin.

Puškin, Jevgenij Onjegin vv. 3403-5.

Tudi poljski pesnik Adam Mickiewicz (1798—1855) se je kmalu nato mudil v Rusiji, kamor je bil l. 1824 poslan kazensko z wilenske gimnazije.

Bil je nekaj časa v Peterburgu, nato pa je bil poslan kot ljudskošolski učitelj v odeško gubernijo. Iz Odeše je bil premeščen konec l. 1825 v pisarno generalnega gubernatorja v Moskvo. Tako je Mickiewicz šele v Rusiji postal iz Litvina oz. Belo Rusa — Poljak. Tu je ostal do l. 1829, ko je dobil dovoljenje za odhod v inozemstvo, kamor je odšel 27. maja, ko je Rusijo zapustil v Kronstadtu — za vedno.

Tako je Mickiewicz preživel nekaj mesecev v Odesi, kjer je bil še živ spomin na Puškina, medtem ko je njegova pesnitev »Bahčisarajski vodometa« izšla tisto leto prej (1824). Tudi Mickiewicz je napravil izlet na Krim v družbi odeških Poljakov. In tako je s te poti na Krim prinesel s seboj v Moskvo zbirko 19 sonetov, ki jih je izdal l. 1826 v Moskvi pod skupnim naslovom: *Krimski soneti*. S temi soneti, ki so pravo mojstrstvo, je ustvaril nekaj najlepšega v poljski književnosti, kar je poslej rodilo polno posnemanj, pa malo sebi enakega. Narava je tu doživela novo življenje in povelicanje. Tudi Mickiewiczovo pismo Lelewelu iz tega izleta na Krim je ohranjeno. Tu piše: »Teptal sem megle na Čatirdahu, spal sem na blazinah girajev in v lovorovem gaju sem igral šah z vratarjem rajnkega hana.« Nekaj sonetov je krasnih impresij davno pred napovedjo impresionistične mode, tako zlasti razpoloženja v sonetu VII: »Bahčisaraj ponoči«. Prevedel pa sem za zgled njegovega čustvovanja daleč od domovine na jugu Rusije, ko gleda spomenike stare tatarske slave in se spominja usode lepe Poljakinje Marije Potočke, v katere zgodbo verjame on prav tako kakor Puškin, naslednja dva soneta z isto snovjo, namreč VI. Bahčisaraj in VIII. Grob Potočke. Naj bodo tu objavljene kot pesniško soglasje največjega poljskega pesnika z največjim ruskim. Ta dva sta se bila osebno seznanila v Petersburgu l. 1827 in bila velika prijatelja, dokler si nista ob narodnem konfliktu v letu 1830 stala nasproti kot dva pesniška predstavnika narodnega nasprotstva: tlačene Poljske in ruskega imperializma. (Mickiewicz: Prijateljem Moskalom, Puškin: Obrekovalcem Rusije! Mickiewicz! — Glej prevode zadnjih dveh: Hribar: Tri dehteče gredice, str. 103, in Klopčič, str. 93.)

Prav na te Mickiewiczove sonete je mislil Puškin, ko je pisal o Mickiewiczovem improvizacijskem mojstrstvu v sonetih:

Tam v senci daljnih tavriških gorjancev
v sonetov ozko mero bard Litvancev
zaklepal trenoma je svoje sne.

Sonet (1830).

Dva krimska soneta:

VI: Bahčisaraj

Velika je, a prazna Girajev naselbina:
palače paš, hodniki razsuti so po travi,
stolpe njih moči, zatišja njih ljubavi
kobilca preskakuje, oblázuje laznina.

Skoz okna raznobarvna žene ven rastlina,
vijoč se po obokih, po gluhih sten zidavi —
kot človek razodeva zakone v naravi,
pišoč za Baltazarom besedo: RAZVALINA.

Tam marmorno posodje — kamen že ves siv je —
glej, haremski vodnjak, še zdaj celotna gmota,
solze pretaka, vpije v te praznote divje:

Kje zdaj ste ve, ljubezni slava in mogota?
Ki večni naj bili bi — vir le usahljiv je —
prešli ste v nič, ostal pa — izvir je! O sramota!

VIII: Grob Potocke

Med razkošnimi vrtovi, v krajini vesne mlade
si ovenela roža, kajti zapustile
so kot metulji čari te mladosti mile
in vrgle ti v srce spominov zle obade.

Na sever proti Poljski sijó zvezdá mirjade —
zakaj so na tej poti tako se razblestile?
Mar tvoj pogled ognjeni — preden v dnu gomile
je ugasnil — pustil sled je, leteč tja poln nade?

Poljakinja! — I jaz končavam dni v žalobi:
tu vrže pest prsti prijazna dlan naj name!
Ko romarji ob tvojem govorijo grobi

i mene zvok besede rodne budití jame,
in pesnik, žalostinko o tvoji snujoč tegobi,
že vidi bližnji grob — zapoje jo še zame.

Pripominjam, da Puškin in Mickiewicz različno transkribirata tatarska imena, na pr. girej — giraj, Bahčisaraj — Bakčisaraj, Četirdag — Četirdah itd., kar naj nikogar ne moti.

Mickiewicz je temu zadnjemu sonetu pripisal naslednjo pripombo, ki je odgovor Muravjevu in Puškinu:

»Nedaleč od palače Hanov se dviga gomila z okroglo kupolo, zgrajena tako v vzhodnem načinu. Med narodom na Krimu kroži pripovedovanje, da je mavzolej postavil Kerim Giraj za svojo sužnjo, katero je nenavadno ljubil. O sužnji pravijo, da je bila Poljakinja, doma iz plemiške rodbine Potockih. Pisatelj učenega in lepo napisanega potopisa Popotovanje po Krimu, Muravjev-Apostol, je mnenja, da je to pripovedovanje brez podlage ter da nagrobnik krije ostanke neke Gruzinke. Ne vemo, na kaj opira svojo sodbo; kajti trditev, da Tatari v polovici osemnajstega stoletja niso tako lahko mogli odpeljati za sužnjo dekle iz doma Potockih, ni dovolj utemeljena. Znanih je več takratnih kozaških napadov v Ukrajino, odkoder so veliko ljudi pripeljali in jih predali sosednjim Tatarom. Na Poljskem je mnogo družin s plemiškim imenom Potocki in omenjena ujetnica ni nujno morala pripadati izključno mogočnim gospodarjem gradu Humania, ki je bil tatarskim napadom ali kozaškim vstajam manj dostopen. Na podlagi tega narodnega pripovedovanja o bakčisarajskem nagrobniku je napisal ruski pesnik Aleksander Puškin s sebi lastnim talentom povest: Bakčisarajski vodomet.«

Krimski soneti so vzbudili s svojo novostjo v poljski književnosti veliko zanimanje: na eni strani veliko navdušenje med romantiki, med klasiki pa veliko razburjenje, da je na pr. patriarh klasikov Koźmian pisal o njem take stavke: »Sonete Mickiewiczzeve je najbolje označil Mostowski za — grdobijo. Ne vem, kaj je mogoče v njih dobiti dobrega: vse je brez cene, podlo, umazano, temno; vse je morda krimsko, turško, tatarsko, toda ne polj-

sko... Mickiewicz je tepec, ki je ušel iz norišnice, ki govori — da kljubuje dobremu okusu in razsodnosti — žlobudro besed nerazumljivega jezika in divjih domislekov... Mickiewicz je blazen, ne zna misliti, je v ljubezni umazan in surov;... je s ponosom in z vso zavestjo prepričan, da je blaznost poezija, maže z barvami temo s svetlobo, nerazumljivost z dovršenostjo. Čakam te, da bi mi vsaj en domislek, eno sliko opravičil... Litvini so tako prevzeti od slave svojega smorgonskega pesnika, da so vse hiše napolnili s temi soneti. Walerijan Krasinski jih kar hiti vsepovsod razmetavat...» (Mazanowsky: Podręcznyk do dziejów Literatury Polskiej, str. 199.) Tako razburjenje je vzbudil na tisti strani, ki je odmirala, medtem ko je v svetu s temi soneti dobil svetovno slavo in je danes ustaljena sodba, da spadajo ti Krimski soneti med bisere Mickiewiczove lirike, med njegove največje umetniške uspehe. V njih je dal sonetom nove mladosti, napolnil jih s čudovito barvo in ritmom, ki ni klasicistično merjen, ter je do popolnosti obvladal vsa umetniška sredstva tako slikovitost, muzikalnost, subtilnost in globoko osebno doživetje žalosti za domovino, poleg notranje sonetne arhitektonike. Tudi Mickiewicz jih je najbolj cenil, kakor se vidi iz odgovora, ki ga je dal l. 1830 v Firenzi na vprašanje, kaj bi si želel imeti iz svojih pesmi prevedeno v tuje jezike: na prvem mestu ljubljena pesem »Farys«, nato nekaj odlomkov iz »Walenroda«, nekaj lepih ljubavnih sonetov, »Dziady« in — celotni ciklus »Krimskih sonetov«.

Tako vidimo, da je bahčisarajski vodnjak na Krimu navdihnil skoraj istočasno na isti način — po istih virih in avtopsiji — dva največja tedanja pesnika, Rusa in Poljaka, ki še danes predstavljata najvišje vrhove v svetovni poeziji.

Mickiewicz je še enkrat navdihnil Krim, toda ne več kot pesnika, ki piše verze, temveč kot vojaka, ki gre z orožjem nad svojega sovražnika. Ob začetku krimske vojske leta 1855 je začel snovati poljske legije ter z njimi na čelu odšel v boj. Na poti v Carigrad pa je 26. novembra 1855 umrl za kolero, ne da bi stopil na Krim, s katerega je v svoji mladosti tako tožil po svoji Poljski...

Bahčisaraj — in njegova dvorska skrivnost — sedaj.

Zanimivo je, kaj pripovedujejo novejši »vodiči po Krimu« o Bahčisarajski zgodbi in starem hanskem dvorcu.

Pred sabo imam Ilustrirani praktični vodič po Krimu (Ilustrirovannij praktičeskij putevoditelj po Krimu), ki je izšel v Odesi l. 1903 (Grigorij Moskovič). Tu pravi pisatelj, da ta dvorec ni več podoben staremu, ker je bil mnogokrat obnavljan. Politična katastrofa, ki je zadela tatarsko krimsko carstvo, se je odražala tudi na zgodovini dvorca. L. 1736 je bil dvorec popolnoma vpepeljen. Preden ga je han pozidal, ga je zopet feldmaršal Lassi na novo do polovice uničil, pozneje pa še Suvorov. Za Katarine II. so dvor popravili ter skušali ohraniti stari mavrski slog, vendar je izšla iz te restavracije — »polevropska stavba z azijskim nastrojem moskovske fabrikacije«. V času generalne restavracije za Aleksandra I. v zadnjih letih vladanja (1818—1825) so vso starino resnično uničili — in v tem času sta ga videla tako Puškin kakor Mickiewicz. Šele v l. 1900 se je ustanovila posebna komisija na čelu s knezom Petrom Nikolajevičem in pod vodstvom akademika Kondakova, ki ima cilj restavrirati dvorec v prvotnem starinskem zgodovinskem pomenu. Tako ga naša slika iz l. 1903 kaže še v stanju pred rezultati te komisije.

Od starega dvorca so v vrtu ohranjeni še ostanki bazena z vodnjakom in terase — bivše viseče terase dvorca. Stopnišče, ki vodi k njim, je še sedaj deloma ohranjeno. Ohranjen je še večji bazen, v katerega se je stekala voda iz večjega vodometa. (Vodič pravi, da je v samem vrtu še kakih 16 vodnjakov!) V to »globino vod« je bila po Puškinu vržena Zarema. Blizu je tudi stavba, ki ji vodniki pravijo »harems«, dasi je ta bil l. 1818 popolnoma razrušen. Haremski vrt pa ločijo od njega krasna vrata, ki so ostala še od starega dvorca in na katerih je napis: »Ta velikolepi vhod in ta veličastna vrata so

napravljena po povelju sultana dveh kontinentov in hana dveh morij, sultana, sina sultana Mengli Girej-hana 959« (t. j. 1503).

V tem Vodiču je naglašeno, da se zunaj hanskega dvorca nahaja turbe-mavzolej hana Krim Gireja, ki ga je postavil svoji ljubi ženi Dilariji Bikeč, kakor je napisano na nagrobniku: »Naj bo usmiljenje božje nad Dilarijo!« in letnica po mohamedanskem štetju 1178 (1764 po Kr.), ter na drugi strani: »Pomoli za pokoj duše Dilarije Bikeč!« »To grobnico sta poeta Mickiewicz in za njim (!) Puškin imenovala grobnico legendarne Marije Potocke« (str. 154).

Že iz teh »živih kamnov« se vidi, kako mogočno je bilo tatarsko-krimsko carstvo in kako zapuščene so sedaj razvaline, ki so navdihnile Puškina in Mickiewicza s krimskim motivom, ki se je zgodovinsko izkazal — če verjamemo Vodiču iz leta 1903 — za legendo.

Slovenski prevod.

Romantična povest Bahčisarajski vodomet spada med najbolj poznane pesniške povesti A. Puškina. V Ljubljano je prišla pesnitev precej zgodaj, saj jo je imel poleg še drugih štirih Puškinovih knjig že naš Matija Čop v svoji knjižnici. (Preobraženski: Puškin u Slovencev, 1937, str. 58.) Verjetno je, da Prešeren Puškina ni poznal po delih, kakor je poznal in prevajal Byrona in Mickiewicza. Prevod smo pa dobili tako razmeroma precej pozno l. 1870 v Raznih delih pesniških in igrokazih Jovana Vesela-Koseskiga (str. 169—187). To, da smo to pesnitev dobili skoraj petdeset let po izidu, še ni tako hudo, saj so jo Hrvati brali samo dve leti prej po zaslugi Slovenca — Vraza, v posmrtnem izdanju Vrazovih del l. 1868 (Dela, zv. 5), medtem ko jo je Vraz prepesnil že v 40 tih letih (Jos. Badalič: Puškin i Vraz, str. 6). Toda prevod, kakor ga je nam dal pesnik, je bil že tedaj — kaj šele sedaj! — nemogoč ter je ves v slogu njegovih drugih prepesnitev, ki imajo že svoj ustaljeni sloves-nesloves v naši književnosti. Tako-le — še dokaj dobro, drugod je slabši — konča Koseski pesnitev:

Častitelj múz, želitelj véd.
Pozabši slavo in ljubezen,
Prijetni Salgir kmalo spet
Bom gledal te, nevolje trezen.
5 Obmorskih gor na stermi sklon
Se vernil bom želján spomina,
De veselil veršenja don
Tavridnih vod bo Rusje sina.
O juga kras, mikavni kraj!
10 Tu vsi živí, hribovja, hoste,
Tu vinograd, tam cvetni gaj,
Dolin, polján posestve goste.
Ohlada rek in drevnih senc
Popotnika ko čar obdaja
15 Ko zgódnih ur bregovja venc
Prejaha sam ob času mlaja.
Izurjen konj na viš hiti,
Pod njim kipeča morska vlaga
Razpenjena šumi, verši
20 Okrog ostenkov Aju-Daga.

V dneh 1. septembra do 20. oktobra 1938 pa se je lotil prevoda te mladostne Puškinove eksotične povesti dober poznavalec Krima, tedaj 87letni bodoči dr. honoris causa ljubljanske univerze, dolgoletni ljubljanski župan Ivan Hribar ter mi prevod pozneje, 23. januarja 1939, poslal v objavo v Dom in svet. Že prej, leta 1937 — za stoletnico smrti — je omenjeni

ljubitelj ruske poezije izdal pri Umetniški propagandi Tri dehteče gredice s pesniškega vrta Aleksandra Sergjejeviča Puškina (Bronasti jezdec, Poltava, Obrekovalcev Rusije) kot začetni zvezek Prevodov iz Puškina. Ker nikakor nisem mogel njegovega prevoda — takega kot mi je bil predložen — priobčiti v moderni reviji že zaradi starinskega jezika ter raztegnjenosti (prevod ima kakih sedemdeset verzov več kot izvirnik, kar gre vse na račun neokretnosti prevoda in nenazornosti, pa tudi nedopustnosti), sem se lotil popravila v toliko, da sem na podlagi izvirnika strnil raztegnjene vrstice v verze originala, neokretne rime in jezikovne anahronizme ter celotne stike ritmično in besedno povedal drugače, spreminjal rime in tudi sicer skušal po svojem okusu spraviti kolikor toliko njegove besede v sklad s sedanjimi prevodnimi zahtevki, vse pa s težnjo, da ohranim čim več Hribarjevih stavkov in možnih rim. Na pismeno intervencijo 11. sept. 1940 sem mu lahko že poslal še nedogotovljeno svojo popravo obenem z originalom in predlogom, da bi takega priobčil v reviji z njegovim avtorskim imenom, toda s pripombo, da je urednik pesniško pregledal prevod. Takoj nato mi je pokojni dr. h. c. Hribar odgovoril s pismom (ki ga pa ta hip ne morem citirati, ker sem ga neznano kam založil), da se mi zahvaljuje za trud, ki sem si ga vzel, da popravim njegov prevod, da pa v taki popravljeni obliki ni več njegov, temveč že moj. — Tako je njegov originalni prevod ostal v njegovi zapuščini, ko je umrl v devetdesetem letu lani 18. aprila 1941. leta. Pri sebi pa imam v prepisu zadnji del njegovega originala, ki se je končal — za zgled njegovega prevajanja — tako-le:

Častilec Muz, častilec mira
 Pozabil slave bom, ljubavi:
 Ob vas naj se pogled moj vstavi,
 Bregovi blaženi Salgira!
 5 Obiščem vas, gore primorske,
 Spominov polne tajnosti;
 Tavride spet mi vode morske
 Pohlepne razvedre oči.
 Čarobni kraj, očem veselje,
 10 Vse živo tam je: holmi, gozdi,
 Tu rjavi, tam rumeni grozdi,
 V dolinah tu in tam zaselje,
 Kjer prebivalci gostoljubno
 Osebo sprejmejo poljubno.
 15 Strug vodnih in topolov hlad
 Ki ga objame iznenad
 Privlačen je za potnika,
 Od čarov teh prevzetega.
 Ko v tihih hladih jutranjih
 20 V gorah, po cestah vtrjenih,
 Z njim dirja konj izurjeni,
 In ko zelena vodna vlaga
 Pred njim blešči se in šumi
 24 Okrog pečevja Aju-Daga.

(Prevod tega konca ima štiri vrstice več ko original!)

Vendar pa se jaz dobro zavedam, da prevod ni v celoti moj, temveč skupno delo pokojnega velikega ljubitelja Puškina in moje, kajti v osnovi sem se oklenil njegovega prevoda ter ga ohranil, kjer sem ga le mogel. Tako nisem ohranil Puškinovih zaporednosti rim, temveč Hribarjeve, ki takoj s prvimi verzi že niso v skladu s Puškinovim znanim vrstenjem se moških in ženskih rim ter z njih prepletanjem. Tako je temelj tega prevoda ter tudi zunanja oblika večidel Hribarjeva in ga sedaj priobčujem kot skupno delo kljub njegovim pomislekom — v njegov spomin.

Hvalnica Krimu.

Za konec pa naj priobčim še Puškinovo himno na Krim, kakor jo je zložil zavestno naslonjen na svetovno slavni Goethejev slavospev Italiji, na njegovo pesem »Kennst du das Land«, ter je v njej ponovil misli in vrstice iz tega konca »Bahčisarajskega vodometa«. Te pesmi Puškin v življenju ni nikdar tiskal (napisal jo je verjetno kmalu po krimski poti aprila leta 1821). V rokopisu, ki je shranjen, sta črtani dve oktavi, namreč četrta in šesta, verjetno prav zaradi tega ponavljanja misli in celo rim. Priča pa, kako globoko se je Puškinu v spomin vtisnila lepota tega polotoka, da jo je primerjal z goethejevsko besedo sami Italiji, deželi sonca in oranž:

Si videl kraj, kjer divni čar narave
oživlja loge, gozde in vrté,
kjer bistre vode derejo v tokave
in stiskajo ob bregove se tesné,
kjer na vrhé in lovorjev dobrane
sneg žalostni še padati ne sme?
Povej: poznaš ta divni kraj, izbrani,
kjer jaz sem ljubil, tujec in izgnani?

Elvirin zlati kraj, v te pokrajine,
tak ljube meni, zdaj hite želje
v spominih na obmorskih gor strmine,
na vod prozornih radostne valé,
na sence, šum, na krasne te doline,
kjer še Tatari v revščini žive
sred brig, a združeni z vezjo družinsko
pod streho, tujcu vsakemu gostinsko.

Vse tam popolno v krasni je miloti,
vse tam privablja potniku oči,
ko v jasni dan po mimobrežni poti
privajen konj čez gorski vrh hiti;
povsod le delo, ki ga nič ne moti,
tatarska polja, vrte bogati,
cvetejo brda, v grozdih vinograda
je jantar, nočnih pirovanj naslada.

Vse tam živó, vse tam očem naslada:
v oljk senci trudna čreda ovec spi,
okrog domov, glej, brajde vinograda
in mesta, samostani in vasi
in šum morja in vrenje vodopada
in bela barčica nasred planí
in jarki žarki Febovega kolesa
na sinjen svodu južnega nebesa.

Bom kdaj prišel, ljubitelj Muz in mira,
ko um življenja ničnosti spozna,
k bregovom spet veselega Salgira
premišljat sanje svojega srca?

In z namo ti, otožna moja lira,
zvestó opevajoča kras sveta,
ljubezen, izgnanstvo in slovo od žene —
boš našla tam spet zvoke izgubljene?

In tam, kjer mirta bdi nad prahom v urni,
bom videl spet skozi temen gozd jasno
te sklade skal in blesk morjá lazurni
in brezoblačno ko radost nebo?
Utihne li življenja val mi burni?
Bo uzrlo čar minulih let oko?
Kdaj spet srce k tem sencam pripelja me
spóčit v naročje lene se omame?

Sl. 20. Puškin na Krimu
ob razvalinah bahčisarajskega vodnjaka.
(Puškinova lastna risba iz časa krimskega potovanja)